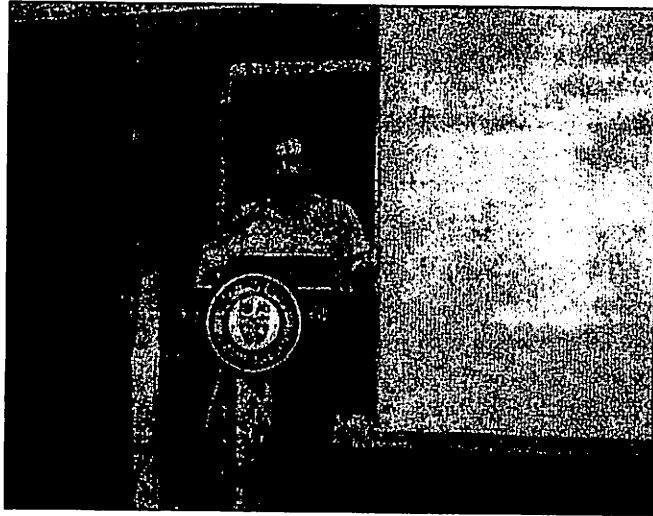

«ԱՐԽԱԶԻՈՅ ՀԱՅ ԳԱՂՈՒԹԸ ԱՅՍՕՐ» ԴԱՍԱԽՕՍ՝ ԴՈԿՏ. ՀՐԱՉ ՉԻԼԻՆԿԻՐԵԱՆ

Հայկազեան Համալսարանի Հայագիտական Ամպիոնի նախաձեռնութեամբ, 15 Յուլիս, Հինգշաբթի երեկոյեան ժամը 7:30-ին, Համալսարանի Հանդիսասրահին մէջ, ընտրանի հասարակութեան մը ներկայութեան, «Արխազիոյ Հայ Գաղութը Այսօր» նիւթի մասին դասախօսութիւն մը տուաւ հիւրաբար գաղութս գտնուող, Լոնտոնի Գէմպրիճ Համալսարանի դասախօս եւ Eurasia ինստիտուտի Associate Director Դոկտ. Հրաչ Չիլինկիրեան, որուն Լոնտոնի Համալսարանի դոկտորայի աւարտածաւր եղած է Լեռնային Ղարաբաղի եւ այլ ինքնավար մարզերու քաղաքա-ընկերաբանական դրութիւններու ուսումնասիրութիւնը:

Հայագիտական ամպիոնի վարիչ Դոկտ. Արա Սանճեան իր բացման խօսքին մէջ անդրադարձաւ դասախօսին ուսումնական կեանքի հանգրուաններուն, - կրթական եւ ակադեմիական մակարդակներու վրայ, - շեշտելով դասախօսութեան նիւթին կարեւորութիւնը, որուն մասնագէտն է ըսաւ Հրաչ Չիլինկիրեան:

Լիբանանահայութեան այլ դասախօսութիւններով ծանօթ մտաւորական երիտասարդը՝ Հրաչ Չիլինկիրեան իր գոհունակութիւնը յայտնելէ ետք կրկին անգամ հանդիպելու առիթին համար, պատմական հակիրճ ակնարկով մը ծանօթութիւններ տուաւ Արխազիոյ աշխարհագրական դիրքին մասին (Հիւսիսային Կովկաս, Սեւ Ծովի ափին) եւ արխազներու մասին, որոնք Կովկասի հին ժողովուրդներէն եղած են: Հռովմէական քրոնիկներուն համաձայն՝ Ա. դարէն սկսեալ ուրոյն լեզու, մշակոյթ եւ սովորութիւն ունեցող ժողովուրդ՝ 6-րդ դարու կէսերուն քրիստոնէութիւնը ընդունած են: 15-րդ դարուն, օսմանեան տիրապետութեան տակ գտնուած շրջանին, իսլամութիւնը մուտք գործելով արխազներուն մէջ մասը իսլամացած է: Ներկայ դրութեամբ արխազներուն 60 առ հարիւրը քրիստոնեայ է, իսկ 40 առ հարիւրը՝ իսլամ: Հակառակ քրիստոնեայ-իսլամ կրօններուն, իրենց մէջ գերիշխող են Հեթանոսական սովորութիւնները: Յունական Ուղղափառ եկեղեցին տիրական ներկայութեան ետեւ է Ար-

ցան: Վրացական-արխազական սրուած լարուածութիւնը պատերազմի մղեց երկու կողմերը 1993-ին: Այդ օրերու վրացի ազգայնական իշխանաւորը՝ Կամսախոռտիա «Վրաստանը վրացիներուն» կարգախօսով կ'առաջնորդուէր: Ռուսաստանը աջակից էր Արխազիոյ, ռազմական սարքերու օգնութեամբ:

Վրացիներն ու վիրահայերը ամէն ճիգ ըրին, որ արխազահայերը լարուելով Արխազիոյ դէմ դիրքորոշուին Վրաստանի կողքին, բայց արխազահայութիւնը որոշեց կռուիլ Արխազիոյ կողքին: Այս դիրքորոշումը կը մեկնէր հայերու սեփական շահերէն: Արխազիոյ յաղթանակով պիտի երաշխաւորուէր հայութեան ապագան: Իրենց սեփական հողը ազատագրելու ոգիով արխազահայերը մասնակցեցան պատերազմին: Վրացիները անմարդկային վայրագութեամբ վերաբերեցան հայերու հանդէպ: Այդ մասին կը վկայեն այսօրուան արխազահայերը: 1500 զինուորներէ բաղկացած երկու գումարտակներով (Բագրամեան) հայերը մասնակցած են պատերազմին, 20-25 տոկոսը կազմելով արխազական բանակին: Պատերազմին զոհ գացած են 240 հայ զինուորներ: 300 հայ հաշմանդամներ մնացած են պատերազմէն: Հայերու բոլորանուէր մասնակցութիւնը գնահատուած է: 20 արխազահայեր արժանացած են «Չերոս» բարձրագոյն տիտղոսին, իսկ 70 հոգիներ պարգեւատրուած են:

Հայերու հաւասարապէս մասնակցութիւնը պատերազմին իրենց քաղաքական դիրքը զօրացուցած է՝ Արխազիոյ ազատագրութեան եւ պաշտպանութեան զօրակիցներ որպէս:

Չեռք ձգուած քաղաքական այս դիրքէն օգտուելով, 35 պատգամաւորներ հաշուող Ազգային ժողովէն ներս երեք Հայ պատգամաւորներ կան, - Ալպերթ Գաբրիկեան, Ալպերթ Յովսէփեան եւ Գալուստ Տրապիգոնեան, - որոնք կը պաշտպանեն հայութեան իրաւունքները: Բաց աստի՛ պետական այլ կառոյցներէն ներս եւս ներգրաւուած են հայերը՝ իբրեւ փոխ-նախարար եւ փոխ-քաղաքապետ: Բա-

րու
տա
մայ
յիշ

եյ
բս
ս
ցի
թ

խաղիոյ մէջ: Իսկ քաղաքական գետնի վրայ,- դիտել տուաւ դասախօսը,- Աբխազիան կռուականոր դարձած է Ռուսական եւ Օսմանեան կայսրութիւններուն միջեւ, մերթ մէկուն, մերթ միւսին տիրապետումով: Աբխազները մինչեւ օրս կը պահեն իրենց ռուսամէտ հակումներն ու արեւելումը:

Ըստ դասախօսին ռուսումնասիրած տուեալներուն, Հայերը 150 տարուան պատմութիւն եւ անցեալ ունին Աբխազիոյ մէջ: Ըստ որոշ տուեալներու Միջնադարէն սկսեալ Հայեր գտնուած են վաճառականութեամբ զբաղող: Բայց 1880-ական թուականներէն սկսեալ Հայերու թիւը աճած է: Համաձայն Հայեր ապաստանած են Աբխազիա: Տրապիզոնէն,- Օրտուէն, Արտփինէն սուլթանական Հալաճանքներէն եւ սարսափներէն փախչող Հայեր,- Աբխազիա Հաստատուած են: Բայց ամենէն շատ թիւով Հայերու Աբխազիա ապաստանումը եղած է 1915-ի Եղեռնին, Սեւ Մովու ճամբով եւ ռուսական նաւերով: Տնտեսական պատճառներով Զաւախքէն եւս Հայեր 1960-ական թուականներուն գաղթած են Աբխազիա՝ ապրուստի պայմանները աւելի բարելաւ ըլլալուն: Դասախօսը հոս նշեց, որ խորհրդային օրերուն Աբխազիոյ կենսամակարդակը բարգաւաճ էր գիւղատնտեսութեան զարգացման բերումով:

Խորհրդային շրջանին Հայութիւնը բաւական կազմակերպուած Համայնք եղած է: Դպրոցներու կողքին մշակութային միաւորներ գործած են: Մամուլ հրատարակուած է: Խ. Հայաստանի կառավարութիւնը հոգածու վերաբերում ցոյց տուած է Հայ Համայնքի ազգային կարիքներուն նկատմամբ: Դասախօսը յատուկ անդրադարձ կատարեց Աբխազիոյ բնական ղեղեցկութեան վրայ, որ իր վրայ գրաւած է զբօսաշրջիկներու ուշադրութիւնը: Խորհրդային Միութեան Ռիփիերան Համարուած է: Միութեան ղեկավարները հոն ունեցած են իրենց առանձնատուները՝ արձակուրդի օրերուն համար:

Էթնիկական խնդիրներն են որ վրդոված են արխազներու եւ վրացիներու յարաբերութիւնները: Աբխազիոյ կացութեամբ բնութագրելով ըսաւ. ինքնավար Հանրապետութիւն խորհրդային Վրաստանի կազմին մէջ՝ կախեալ Թիֆլիսի քաղաքական իշխանութիւններէն: «Կոնֆլիկտի» տուն տուող պատճառներն էին լեզուի եւ ազգային մշակոյթի ինքնութեան պահպանման հարցերը: Աբխազները Հաստատականօրէն կառչած էին իրենց լեզուին եւ մշակոյթին, մինչ վրացական խորհրդային իշխանութիւնները կը վարէին վրացականացումի քաղաքականութիւն: Նոյնիսկ արխազական դպրոցներէն վերացուցած են արխազերէնը: Դասախօսը զուգահեռ մը կատարեց Ղարաբաղի հետ, ուր նոյնպէս ատրպէյճանցիները նոյն ազգայնամոլական քաղաքականութիւնը վարած են Հայերու հանդէպ:

Ինչպէս այլ հանրապետութիւններու մէջ,- յատկապէս Ղարաբաղը նկատի ունենալով,- ազատագրական շարժումներու զարթօնք մը սկսաւ կորպաչեւեան «վերակառուցման» եւ «հրապարակայնութեան» բարեկարգչական շրջանին: Աբխազիոյ մէջ եւս ծաւալ ստացաւ ազատութեան եւ անկախութեան խլրտումները, որոնք Խորհրդային Միութեան փլուզումէն ետք անկախութեան յանգե-

Ներկայիս Աբխազիոյ բնակչութիւնը,- անպատճառ տուեալներով,- կը հաշուէ 250 հազար, իսկ Հայերու թիւը՝ 70-80 հազար: Երեք հազարէ աւելի աշակերտներով եւ 600 մեծամասնութեամբ Հայ ուսուցիչներով՝ 41 Հայկական դպրոցներ կը գործեն ներկայիս: Դպրոցներուն մէջ ո՛չ միայն ազատօրէն կը դասաւանդուի Հայերէնը, այլեւ՝ Հայերէնով կը դասաւանդուին այլ առարկաներ: Կրթական կեանքի կողքին մշակութային կեանքն ալ վերակազմակերպման մէջ է: «Կոուկ» մշակութային կազմակերպութիւնը Սուխում քաղաքի մէջ, իսկ «Մաշտոց»-ը Կակրա քաղաքի մէջ կը գործեն: Հայերէնով եւ ռուսերէնով կը հրատարակուի «Համաձայն» թերթը, խմբագրութեամբ Արտաւազ Ստոնցեանի եւ վարչական գործակցութեամբ իր տիկնոջ՝ Գոհարի, որոնք հսկայական դժուարութիւններ կը հարթեն անձնական միջոցներով: Դասախօսութեան ունկնդիրները յուզմունքով լսեցին սրտառուչ պատմութիւնը հրատարակչական ոգիականին:

Իր ազգային արմատներուն կառչած արխազահայութիւնը,- դասախօսին շեշտաւորումով,- հրամայականօրէն կը զգացնէ Հայաստանի եւ Սփիւռքի օժանդակութեան կարիքը: Նիւթական գետնի վրայ՝ դպրոցներու նորոգութիւններ, կահաւորում, արհեստագիտական միջոցներու (computer) եւ գրեական ապահովում:

Հայաստանի իշխանութիւնները,- յատկապէս կրթական նախարարութիւնը,- դժբախտաբար քաղաքական-դիւանագիտական դիտաւորութիւններով եւ հայ-վրացական կապերուն չվնասելու միտումով, չեն կրնար արխազահայութեան տէր կանգնիլ եւ օժանդակել: Հայաստանեայց Առաքելական Եկեղեցին եւս կը բացակայի Աբխազիոյ բեմէն, զուրկ պահելով հոգեւոր հովուութենէն:

Աբխազիոյ գաղութը ռուսացիական քատրերու խիստ կարիքը ունի, վերանորոգման թէ հերթափոխութեան տեսակէտով: Մինչեւ քանի մը տարի առաջ, Աբխազիայէն Հայաստան ուսանելու համար 25 աշակերտներու կրթաթոշակ կ'ապահովուէր: Շուկայական մօտեցումով ներկայիս դադարեցուած է: Պահուած է միայն 2 աշակերտի համար, ինչ որ ազգային տեսակէտով մտահոգիչ է: Երիտասարդներու արտագաղթը եւս լուրջ մտահոգութիւն է, գործի ասպարէզներու բացակայութեան պատճառով: Գաղութի ղեկավարութիւնը կը մտածէ «պիզնէս»-ի գործառնութիւններու ձեռնարկել, առաջըր առնելու համար արտագաղթին:

Վերջերս Աբխազիա գտնուած (երկու շաբաթով) դասախօսին կենդանի պատկերներով Համեմուած ու անձնական տպաւորութիւններով եւ վկայութիւններով յագեցած դասախօսութեան Համայնապատկերային մատուցումէն ետք, նոյնքան հետաքրքրական անմիջականութեամբ յատկանշուեցան Հարցումներու տրուած պատասխանները:

Հայ գաղութներու պատմութեան ծանօթացման շրջագիծէն ներս արխազահայութեան ծանօթացումը,- իր անցեալով եւ ներկայով,- բարձր գնահատուեցաւ դասախօսութեան ներկաներուն կողմէ: